

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi Part - III/IV

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5

www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - IV ❧

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	बौद्ध धम्मातील पहिले आर्यसत्य निवेदिता सातपुते	१-४
२	खानदेशातील सांस्कृतिक परंपरा जपणारा लेवा पाटीदार समाज डॉ. रावसाहेब भिमराव नेरकर	५-७
३	प्रा. शंकर सखाराम यांच्या 'एसईझेड' कादंबरीचे मूल्यमापन कु. प्रणिता कचरूजी गेडाम	८-१३
४	स्वातंत्र्योत्तर काळातील ग्रामीण कथा - कादंबरीतील व्यक्तिरेखा प्रा. डॉ. शिवाजी बी. नागरे	१४-१९

२. खानदेशातील सांस्कृतिक परंपरा जपणारा लेवा पाटीदार समाज

डॉ. रावसाहेब भिमराव नेरकर

इतिहास विभाग, राणी लक्ष्मीबाई महाविद्यालय, पारोळा, जि. जळगांव.

प्रस्तावना

खानदेशातील विविध जाती-जमातीचे लोक या प्रदेशाची सामाजिक सांस्कृतिक परंपरा संवर्धनाचे काम करतांना दिसतात. खानदेशातील विविध समाजाच्या प्रथा, रुढी वेगवेगळ्या असल्या तरी त्यांना एका धाग्यात बांधण्याचे काम या प्रदेशातील सांस्कृतिक मुल्ये करतात. खानदेशाला मोठा सांस्कृतिक, अध्यात्मिक वारसा लाभलेला आहे. आपल्या प्रदेशाला लाभलेल्या सांस्कृतिक वारसा जतन करण्याची भूमिका सर्वच समाजांची असल्याचे दिसून येते. देशाच्या विविध भागातून वास्तव्यास आलेले आणि पिढ्यांपिढ्या या प्रदेशात स्थायित झालेले हे जाती-जमातीचे लोक या मातीशीच एकरूप होऊन गेले. या प्रदेशाच्या सांस्कृतिक जडणघडणीत त्यांनी मोलाची भर घातली यामध्ये लेवा पाटीदार समाजाचा महत्वपूर्ण वाटा आहे. लेवा पाटीदार समाज मुळात कोणत्या भागात वास्तव्यास होता आणि खानदेशात कोणत्या मार्गे त्यांचे आगमन झाले या विषयी इतिहासकारांमध्ये मतभेद आहेत.

लेवा पाटीदार समाजाचे मुळ वस्तीस्थान आणि खानदेशातील आगमन

‘लेवा’ या शब्दाच्या आधारावर काहींना मते लेवा पाटीदार हे मुळचे राजस्थानातील रहिवासी होते. त्याचप्रमाणे पंजाब व मध्यप्रदेशात ही लेवा पाटीदारांची संख्या मोठ्या प्रमाणात होती. राजस्थानातील स्थानिक राजपुतांनी त्यांना हुसकावून लावल्यानंतर ते गुजरात मधील ‘रेवा’ नदीच्या काठी वास्तव्यास राहिले. त्यानंतर त्याच भागात स्थायिक झाले. रेवा नदीच्या काठी स्थायिक झालेले ‘रेवा’ आणि अपभ्रंशाने तेच ‘लेवा’ झाले असा एक विचार प्रवाह आहे. लेवा पाटीदारांचे गुजरात मधून खानदेशात संवत् ११०० मध्ये आगमन झाल्याचा उल्लेख सापडतो. महाराष्ट्राच्या इतर भागात दिसून न येणारा लेवा पाटीदार समाज मात्र खानदेशाच्या पूर्व भागातच विशेष करून वास्तव्यास असल्याचे निर्देशनास येते. खानदेशातील जळगांव जिल्ह्यातील जळगांव, भुसावळ, यावल, रावेर, मुक्ताईनगर (एदलाबाद) तालुक्यामध्ये आणि बुलढाणा जिल्ह्यातील मलकापुर, मोताळा व नांदुरा तालुक्यात लेवा पाटीदार समाज वास्तव्यास आहे. ‘लेवा’ शब्दाप्रमाणेच ‘पाटीदार’ शब्दाच्या पाठीमागे मोठा अर्थ दडलेला दिसून येतो. ‘पाट’ म्हणजे शंत आणि ‘पट्टा’ म्हणजे तो धारण करणारा तो ‘पाटीदार’ असा शब्दानुरूप अर्थ लावला जातो. १८ व्या शतकात पाटीदार सारा वसूल करून शासन दरबारी भरीत असल्याचा उल्लेख सापडतो.

लेवा पाटीदार समाजातील रुढी व प्रथा

महाराष्ट्राच्या इतर प्रदेशाच्या प्रमाणेच खानदेशातील जवळपास सर्वच जाती-जमातीमध्ये परंपरागत रुढी परंपराचे पालन केलं जात होते. एवढेच नव्हे तर ह्या प्रथा-परंपरा एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे संक्रमित केल्या जात असत. प्राचीन अनिष्ट रूढी - परंपराचा पगडा समाज मनावर पक्का बसलेला होता. खानदेशातील लेवा पाटीदार समाजही यापासून सुटलेला नव्हता. या

Self Attested